

skom prihvatiti promjenu naglasaka (*dijéte*), kako je to Hamm već radio. Time će to ostati hrvatski, zapadni ijekavizam, kakav je i Rešetar opisao, a u pravopisu se ništa dogoditi neće, pa ćemo očuvati kontinuitet, u pitanjima svijesti o tradiciji veoma važan čimbenik. A našem čovjeku, na kraju 20. st., nećemo više davati upute da se osloni na dužinu koju on ima u uhu, nego ćemo te dužine jednom trebati i utvrditi i propisati. Problem nije nimalo manji na ortoepskoj razini ni u drugim slučajevima (to svi dobro znamo), ali on nije vidljiv u pravopisu (npr. jesu li *dügovi* ili *dúgovi*).

Problem će dakle duge zamjene jata biti samo na razini ortoepije, a nju sredi-mo li (točnije: uredimo, jer smo je u posljednjih desetak godina upravo sredili!), onda će problem s jatom biti puno manji.

SAŽETAK

Dragutin Raguž, Zagreb

UDK 808.62, izvorni znanstveni članak

primljen 9. travnja 1992, prihvaćen za tisak 24. travnja 1992.

A One Syllable Replacement for the Long ě in the Croatian Language

The author analyzes the question of the long ě in the Croatian language and stresses inconsistencies in its recording. He is against any radical change, but if we accept the possibility of such a change he votes for the ikavian reflex of ě.

PROBLEM TOPONIMA *MOLISE* U HRVATSKOM JEZIKU

Danijel Alerić

1.

Od svih talijanskih pokrajina Hrvatima je u Hrvatskoj, svakako, najzanimljivija pokrajina Molise jer u njoj već više stoljeća žive i Hrvati što su tamo našli utočište bježeći pred turskim zulumom. Zato nije čudo što se u novije doba ime te pokrajine spominje u Hrvatskoj relativno dosta često. Nedavno je progovoreno i o problemu samoga toga imena u hrvatskom književnom jeziku i to baš u ovogodišnjem, 39. godištu časopisa *Jezik*, na str. 59–60, u članku pod naslovom *Molise i moliški Hrvati*. Tu se, zapravo, daje odgovor na pitanje »kako se sklanja ime talijanske pokrajine *Molise* i kako glasi pridjev i etnik od te pokrajine«. Na žalost, taj odgovor nije posve prihvatljiv. Dakle, nema druge nego ga podvrći kritici i pokušati iznova riješiti isti problem.

2.

Autor članka polazi od činjenice da se talijanski toponim *Molise* u talijanskom književnom jeziku izgovara u obliku *Molize*. Na osnovi toga uzimlje da i u hrvat-

skom književnom jeziku treba u nominativu pisati *Molise*, a izgovarati *Molize*. Zatim zaključuje da u izboru između zabilježenih pridjevskih oblika *moliški* i *moližanski* i zabilježenih etničkih oblika *Moližanin* i *Moližanac* ne bi trebalo biti kolebanja. Prihvatljiv mu je samo pridjevski oblik *moliški* i etnički oblik *Moližanin*.

S tom bismo se preporukom mogli lako složiti kad bi i moliški Hrvati ime svoje pokrajine izgovarali u obliku *Molize*. Ali, oni to ime – po kazivanju stud. Agostine Piccoli, moliške Hrvatice koja je rođena u Mundimitru (tal. Montemitro) – izgovaraju u obliku *Molise*, očito pod utjecajem izvornoga izgovora svojih talijanskih susjeda,¹ pri tom im za pridjev od toga imena služi talijanski pridjev, dakako, u izgovoru *molisāno*, dok im za pluralni etnik od njega služi talijanski pluralni etnik, dakako, u izgovoru *Molisāni*. O takvu njihovu izgovaranju toga imena može se zaključivati i po hrvatskom naslovu male gramatike Božidara Vidova, župnika moliško-hrvatske župe Kruća, upravo po tome što se u tome naslovu izvorni talijanski toponimi spominju, redom, u oblicima *Mundimitar*, *Sti Filić*, *Kruč* i *Molise*,² ali, kako je moguće da je ime *Molise* tu, izuzetno, napisano na talijanski način, mnogo sigurnije po sintagmi *hrvatski molišanski dijalekt* koja se javlja u toj gramatici.³ Da ga izgovaraju baš tako, može se zaključivati i po naslovu jednoga moliško-hrvatskoga kalendara, naslovu koji glasi doslovno ovako: »Kalendar *molisanskih* Hrvata Mundimitra, Stifilića i Živevode–Kruća, 1973.« Napokon, svjedoči o tome i poznata moliško-hrvatska pučka etimologija – na nju me upozorava i stud. Agostina Piccoli – po kojoj je ime *Molise* nastalo od hrvatskoga imperativnoga oblika *moli se!* Dakle, sa spomenutom se preporukom, na žalost, ne možemo složiti. Ona bi – suprotno i želji svoga autora – odviše nalikovala zamišljenoj preporuci kakva talijanskoga lingvista da se u talijanskom književnom jeziku govori ne *Istria*, kako govore istarski Talijani, nego *Istra*, kako je uobičajeno u hrvatskom književnom jeziku.

Poslije svega što je izneseno nameće se zaključak da sporni toponim treba u hrvatskom književnom jeziku pisati i izgovarati, ako se izuzme akcenat, upravo onako kako ga pišu i izgovaraju sami moliški Hrvati, tj. u obliku *Molise*. S akcentom ga, dakako, treba pisati i izgovarati u obliku *Mòlise* (usp. *Bilēća* 'varoš u istočnoj Hercegovini', *Màrina* 'selo kod Trogira', *Mòdriča* 'varoš u bosanskoj Posavini' itd.). Pridjev bi od njega morao glasiti *mòliški* (za tvorbu usp. *dugoreški* : *Duga Resa*, *kupreski* : *Kupres*, *viški* : *Vis*, itd.), a muški i ženski etnik – *Molišanin* i *Molišanka* (za akcenat usp. *Bilēćanin* i *Bilēćanka* : *Bilēća*), po potrebi i *moliški Hrvat*, *moliški Talijan* i sl.

3.

Autor se u svom članku mnogo više zadržava na pitanju kako deklinirati toponim *Molise*. Da se u praksi stvarno osjeća problem deklinacije toga toponima, nema nikakve sumnje. To se može zaključiti i po jednoj zapaženoj novijoj raspravi o jeziku i porijeklu moliških Hrvata koju je napisalo četvero stručnjaka, među kojima i dva lingvista; u njoj se, uključujući i naslov, toponim *Molise* spominje čak pet-

¹ Kako je poznato, intervokalno se *s* u cijeloj južnoj Italiji i u dobrom dijelu srednje Italije izgovara kao [ʃ]. (Usp. Ž. Muljačić, *Opća fonologija i fonologija suvremenoga talijanskog jezika*, II prošireno i prerađeno izdanje, Zagreb, 1972, str. 237–238.)

² Usp. B. Vidov, *Gramatika ikavsko-štokavskog govora stanovnika hrvatskog podrijetla Mundimitra – Sti Filića – Kruća u pokrajini Molise*, Toronto 1974.

³ Ib., str. 8.

naest puta, ali uvijek s nekom apozicijom (u *pokrajini Molise*, u *području Molise*, u *regiji Molise*, u *predjelu Molise*),⁴ i to, očito, samo zato da se izbjegne njegova problematična deklinacija. Služeći se metodom isključivanja, autor članka redom odbacuje mogućnost da se taj toponim, koji njemu u hrvatskom jeziku može biti »svakoga roda« (!), deklinira kao muško ime *Hrvoje*, gen. *Hrvoja*, kao muško ime *Máte*, gen. *Mátē*, ili žensko ime *Káte*, gen. *Kátē*, kao imenica *kupē*, gen. *kupēa*, ili *Dâte*, gen. *Dâtea*, ili *koine*, gen. *koinea*, kao imenica *polje*, gen. *polja*, pa kao što se dekliniraju imenice *ime*, gen. *imena*, *podne*, gen. *podneva*, ili *pile*, gen. *pileta*. Pri kraju članka stiže do raskršća pa razmišlja treba li toponim *Molise* deklinirati kao imenicu *finale*, gen. *finala* m., kao imenicu *finale*, gen. *finala* n., ili kao imenicu *hlače*, gen. *hlača* f. pl. Zaključuje ovako: »Budući da je u talijanskom jeziku muškoga roda, *il Molise*, mogli bismo se odlučiti za muški rod, i tada ga sklanjati kao *finale*, dakle *Molise*, *Molisa*, *Molisu*. Mislim da nemamo boljega izbora jer nemamo razloga da tu imenicu pretvaramo u plurale tantum, a sklanjanje je po tipu *finale* isto, bilo muškog ili srednjeg roda.« I po tome zaključku, ali još više po rečenicama koje slijede za njim, ispada kao da nije baš posve uvjeren u valjanost svoje preporuke.

Počiva li, dakle, ta preporuka na čvrstim temeljima?

Poznato je da u hrvatskoj novoštokavštini i u hrvatskom književnom jeziku, zbog jezičnopovijesnih razloga, jednakosložne imenice srednjega roda mogu završavati na *-je*, *-lje*, *-nje*, *-če*, *-đe* (*gorje*, *polje*, *granje*, *biće*, *sude*), pa i na *-ce*, *-šte* (*lice*, *ognjište*), u jednom slučaju i na *-re* (*more*), ali nikako na *-le*.⁵ Ne mogu završavati glasovnim slijedom *-le* naprosto zato što u njemu glas *l* nije nikad bio ni palatalan ni palatiziran; da je takav bio, odavno bi prešao u *lj*. To znači da se s tudicom *finale*, a ni s kojom drugom tudicom na *-le* (*bijenale*, *trijenale*...), ne smije operirati kao s imenicom srednjega roda. Činjenica da se ona izričito spominje, i to ne jednom, među imenicama srednjega roda u najnovijoj hrvatskoj gramatici i rječniku,⁶ govori na svoj način o kvaliteti tih djela. Ako je tako, onda treba odbaciti i samu pomisao da bi se toponim *Molise*, koji također ne završava nijednim spomenutim glasovnim slijedom, mogao u hrvatskom književnom jeziku osjećati i deklinirati kao imenica srednjega roda.

Preostaje, dakle, da se ispita je li toponim *Molise* bolje prihvaćati i deklinirati kao imenicu muškoga roda, po predloženom tipu *finale*, gen. *finala* m., ili kao imenicu ženskoga roda, po predloženom tipu *hlače*, gen. *hlača* f. pl.

Samu imenicu *finale* ne nalazim u Boranićevu *Pravopisu* ni u Anićevu i Silićevu *Pravopisnom priručniku*.⁷ U *Pravopisu hrvatskosrpskoga književnog jezika*, u *Hrvatskom pravopisu* i u Klaićevu *Velikom rječniku stranih riječi* donosi se ona kao ime-

⁴ Usp. A. Sujoldžić i dr., *Jezik i porijeklo stanovnika slavenskih naseobina u pokrajini Molise, Italija*, Rasprave Zavoda za jezik, knj. 13, Zagreb, 1987, str. 117–145.

⁵ Usp. E. Barić i dr., *Gramatika hrvatskoga književnog jezika*, 2. izdanje, Zagreb 1990, str. 81. Tu se, doduše, kao izuzetak spominje i imenica *tlē*, uz oznaku da je ona »običnija u obliku *tlō*«. Ali, imenici u obliku *tlē* uopće nema mjesta u hrvatskom književnom jeziku (usp. S. Pavešić, *Jezični savjetnik s gramatikom*, Zagreb, 1971, s. v. *tle*; V. Brodnjak, *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*, Zagreb 1991, s. v. *tle*).

⁶ Usp. S. Babić i dr., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1991, str. 522–523; V. Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1991, s. v. *finale* (tu je imenica *finale* istodobno i srednjega i muškoga roda!).

⁷ Usp. D. Boranić, *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 10. izdanje, Zagreb 1951; V. Anić i J. Silić, *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, 2. izdanje, Zagreb 1987.

nica muškoga roda, u obliku *finále*, gen. *finála*, pl. *fináli*.⁸ I u gramatici Eugenije Barić i dr. imenica se *finale* spominje kao imenica muškoga roda i deklinira kao da nema završnoga *-e*.⁹ To se čini – i neizravno i izravno – i u gramatičkom dijelu S. Babića i dr.,¹⁰ i to usprkos tome što se u njemu na dvama drugim mjestima, kako sam već iznio, odrešito tvrdi da je imenica *finale* srednjega roda.¹¹ Treba istaći da se po gramatici Eugenije Barić i dr. i sve druge tuđe opće imenice na *-e* dekliniraju uz zanemarivanje toga vokala.¹² Naravno, takvo dekliniranje tuda riječi na *-e* nije u duhu hrvatskoga jezika.

Kad se radi o talijanizmu *finale*, duh bi hrvatskoga jezika, svakako, tražio da se on – ako bi baš morao biti takav – osjeća i deklinira kao pluralna imenica ženskoga roda tipa *svirale*. Bilo bi, međutim, bolje da se talijanska riječ *finale* upotrebljava u obliku *final* (usp. tal. *madrigale* > hrv. *madrigal*, tal. *maestrale* > hrv. *maestral*, *portale* > hrv. *portal*...), tj. u obliku u kojem su je upotrebljavali npr. talijansti Mirko Deanović i Josip Jernej.¹³ Naravno, bilo bi najbolje da se umjesto talijanizma *finale* redovito (a ne samo izuzetno) upotrebljava njegov poznati adekvat *završnica* ili sintagma koju čini pridjev *završni* (*finalni*) s odgovarajućom imenicom, npr. *završna* (*finalna*) *utrka*, *završno* (*finalno*) *natjecanje* itd.

No, sve kad bi se u hrvatskom književnom jeziku i podnosilo da se imenica *finale* deklinira kao da nema završnoga *-e*, tu imenicu ne bi bilo dobro uzimati kao uzor za deklinaciju toponima *Molise*: 1. zato što se tudi toponimi načelno ne prihvaćaju baš posve jednako kao i tuđe opće imenice; 2. zato što talijanski toponim *Molise* nije u hrvatski jezik dospio tek jučer, nego u njemu živi već više stotina godina.

Tako nas metoda isključivanja upravo prisiljava, jer izbora više nema, na zaključak, koji bi se rođenom novoštokavcu morao nametnuti i bez primjene te metode, da talijanski toponim *Molise* treba u hrvatskom književnom jeziku prihvatiti kao pluralni toponim ženskoga roda, tj. onako kako ga, koliko mi je poznato, obično prihvaćaju i Hrvati koji komuniciraju s moliškim Hrvatima. Dakle, treba ga prihvatiti i deklinirati npr. kao toponim *Firule* (dio Splita), gen. *Firulā*, dat. *Firulama*..., prid. *firulski*, ili, bolje, kao toponim *Ūdine* (grad u sjevernoj Italiji, tal. *Udine*, slov. *Videm*), gen. *Ūdinā*, dat. *Ūdinama*..., prid. *ŭdinski*, ili, najbolje, kao toponim *Mārke* (pokrajina u srednjoj Italiji, stotinjak kilometara sjeverozapadno od Molisā, tal. *Marche*), gen. *Mārākā*, dat. *Mārka*..., prid. *mārčki*.¹⁴

4.

Sve u svemu, talijanski toponim *Molise* treba u hrvatskom književnom jeziku izgovarati u obliku *Mōlise* (sa *s*, a ne sa *z*) i deklinirati ovako: *Mōlise*, gen. *Mōlisā*,

⁸ Usp. *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika s pravopisnim rječnikom*, Zagreb – Novi Sad 1960, str. 295; S. Babić i dr., *Hrvatski pravopis s pravopisnim rječnikom*, Zagreb 1971, str. 67. i 183; B. Klaić, *Veliki rječnik stranih riječi, izraza i kratica*, Zagreb 1972, s. v. *finale*.

⁹ Usp. E. Barić i dr., o. c., str. 77.

¹⁰ Usp. S. Babić i dr., o. c. (bilj. 6), str. 484. i 564.

¹¹ Ib., str. 522–523.

¹² Usp. E. Barić i dr., o. c., str. 75.

¹³ Usp. M. Deanović i J. Jernej, *Talijansko-hrvatskosrpski rječnik*, 3. dotjerano i prošireno izdanje, Zagreb 1960, s. v. *finale*.

¹⁴ Naravno, nije dobro od toponima *Marke* izvoditi pridjev u obliku *markski*, kako se čini npr. u poznatom *Atlasu Svijeta*, Zagreb 1963, karta 62, D, 3 («Umbro-markski Apenin»).

dat. *Molīsana*... Pridjev bi od njega morao glasiti *moliški*, naziv stanovnika – *Molišanin*, odnosno *moliški Hrvat*, *moliški Talijan* i sl., a naziv za stanovnicu – *Molišanka*, odnosno *moliška Hrvatica*, *moliška Talijanka* i sl.

SAŽETAK

Danijel Alerić, Zavod za hrvatski jezik HFI, Zagreb
UDK 801.55:801.22:808.62, stručni članak
primljen 6. travnja 1992, prihvaćen za tisak 28. travnja 1992.

About the Toponime *Molise* in the Croatian Language

The author shows that the toponime *Molise* must be declined as a feminine plural – a noun.

NEKOLIKO NAPOMENA UZ ANIĆEV RJEČNIK¹

Ivan Pelz

1. Kad mi je došao u ruke taj novi, željno očekivani rječnik, a za rječnikom suvremenoga hrvatskog književnog jezika dugo se već osjećala potreba, nisam ni očekivao vrhunsko djelo, pa se nisam previše ni razočarao. Tim ambicioznim pothvatom svakako je učinjen odlučan korak na napornom putu koji nas još dijeli od razine jednog Sanders-Wülfinga, Sprachbrockhausa i drugih standardnih jednosveščanih i jednojezičnih rječnika. Sasvim je prirodno da prvi pokušaj pri takvu poslu ne može pretendirati na savršenost, a koja ne bi možda bila dostignuta ni da je u pripremu tog izdanja uključen kudikamo veći broj stručnih suradnika, kakav je npr. svojedobno uvršten u suradnički tim Minervina leksikona².

2. Autor našega novog rječnika nigdje doduše ne kaže da će biti zahvalan ako ga tko upozori na nedostatke i pogreške, no i bez toga smatram da nam ljubav prema hrvatskom jeziku, kao i poštovanje prema trudu koji je uložen u tu ediciju, nalaže da makar i skromnim prilogom pripomognemo poželjnom razvoju hrvatske leksikografije. Stoga se nadam da autor neće ovaj doprinos shvatiti kao *act of hostility*.

3. Da taj rječnik, *unatoč svim svojim odlikama*, nije besprijekoran, nagovješćuje donekle i predgovor izdavačev u kojemu nalazimo konstrukciju *nagrđivalo ga se* (nametnutim ideologemima...) kakvu Katičić prikazuje³ kao rečenicu preobličenu obezličanjem (u našem slučaju umjesto *nagrđivali su ga*) zaključujući: »Preoblika obezličanja ne primjenjuje se na prelazne glagole s izrečenim objektom u pomnije dotjeranom hrvatskom književnom jeziku i zato je to oznaka nešto manje brižna izražavanja«.

¹ V. Anić, *Rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 1991.

² *Leksikon Minerva*, Zagreb 1936.

³ R. Katičić, *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, Zagreb 1986, str. 146.